

KİLİS HALK HEKİMLİĞİNDE TEDAVİ YÖNTEMLERİ VE UYGULAMALARI*

Treatment Methods and Practices in Kilis Folk Medicine

Gülsüm TARÇIN*

ÖZET

Kilis ilinde halk hekimliği geçmişten günümüze halkın doktora gitmeden hastalıkları sağaltma amacı ile başvurduğu yöntemlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada Kilis halkının hastalıkları iyileştirmek için çeşitli hastalıklara göre başvurduğu yöntemlerin neler olduğu ve nasıl uygulandığı tespit edilmiştir. Başvurulan yöntemler, büyüklük işlemler ve gerçekçi (akılcı) yöntemleri içermektedir. Büyüklük işlemleri içerenler yatırlar (türbeler) ve ocaklar iken, gerçekçi (akılcı) olarak nitelenen yöntemler ise ev ilaçları olarak tabir edilen bitki, mineral ya da hayvansal kaynaklıdır. Türbe inancı, Kilis'te birçok türbenin varlığıyla daha çok önem kazanırken, çeşitli hastalıkların sağaltılmasında da halk hekimliğinde önemli bir rol üstlenmektedir. Ocaklar ise kendi evlerinde bazı hastalıkları tedavi etmektedirler. Ocaklar, bu hastalıkları tedavi ederken parpı, ırvasa ve alazlama yöntemlerini kullanmaktadır. Kocakarı (ev) ilaçlarıyla yapılan ev tedavisinde ise sıklıkla zeytin bağlarından elde edilen zeytin ve zeytinyağından yararlanıldığı, bunun yanında doğada kendiliğinden yetişen zahter (kekik) ve perıavşan otunun ilaç olarak kullanımda yaygınlığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada veriler saha (alan) araştırması yapılarak görüşme tekniğiyle ve doküman incelemesiyle elde edilerek, Kilis halk hekimliğinde hastalıkları tedavi yöntemleri uygulamalarıyla birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Halk hekimliği, tedavi yöntemleri, uygulamalar, Kilis, folklor.

ABSTRACT

Folk medicine in the province of Kilis consists of methods used by the people for the treatment of diseases without going to a doctor from the past to the present. In this study, it has been determined what methods and methods applied by Kilis people to treat diseases according to various diseases. The methods used include magic processes and realistic (rational) methods. While the ones that contain magic processes are tombs and ocaks, the methods that are described as realistic (rational) are of plant, mineral or animal origin, which are called as home reme-

* Bu çalışma için Kilis 7 Aralık Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 17.07.2020 tarihinde etik uygunluk raporu verilmiştir. Bk. (Ek 2).

* Dr. Öğr. Üyesi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis/Türkiye. E-posta: gulsumtar@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-6218-6862.

This article was checked by Turnitin.

dies. The belief in the tomb has gained more importance with the presence of many tombs in Kilis and plays an important role in folk medicine in the treatment of various diseases. Ocaks treat some diseases in their own homes. In treating these diseases, ocaks use “parpi”, “ırvasa” and “alazlama” methods. In the treatment of home remedies, olive and olive oil obtained from olive vineyards are frequently used. In addition to this, the prevalence of self-growing “zahter (thyme)” and “perıavşan” in medicine is remarkable. In the study, the data was obtained by conducting field research with interview technique and document examination. Accordingly, Kilis folk medicine is tried to be evaluated together with treatment methods.

Key Words: Folk medicine, treatment methods, practices, Kilis, folklore.

Giriş

Halk hekimliği, halkın geçmişten günümüze kendi edindiği tecrübe ve birikimlere dayanarak çeşitli hastalıkları tedavi etme biçimidir. Boratav’a göre (2016: 140), halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” denir. Bu açıdan “hastalık” deyimini de alıştığımızdan geniş bir anlam kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler vb.) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir. Halk hekimliği, hastalıklar ve sağlık hakkındaki inanç, tutum ve davranışlar şeklinde tanımlanabildiği gibi, toplumların inanç, gelenek ve değer sistemleri ile ilgili tıbbi uygulamalar olarak da tanımlanmaktadır. Bazı antropologlar tarafından ise “ev tedavisi” olarak ifade edilmektedir (şar, 2005: 131). Boratav’ın (2016: 140-145) halk hekimliğinde sağaltma yöntemleri sınıflandırmasına göre; halk geleneğinde sağlığı koruma, hastalıkları tanılama, sağaltma işlem ve yöntemlerinden bir kısmı sadece bylk niteliktedir. Bunlar yatırlar, ocaklar, frk, afsun, urasa ve kutlu yerler olarak sınıflandırılmaktadır. Bir kısmı “bylk” ve “akıllık” işlemler olarak adlandırılmıştır. Diğer sağaltma yöntemleri ise bütünüyle gerçekçi-akılcıdır. Bunlar “ev ilaçları”, “kocakarı ilaçları” adlarıyla gösterilir. Boratav’ın sınıflandırmasındaki “ev ilaçları” ya da “kocakarı ilaçları”, aynı zamanda “em (halk ilacı)” yolu ile tedavi olarak tanımlanarak bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı ilaçlar olarak sınıflandırılmıştır (şar, 2005: 132).

Bu çalışmada da Kilis’te tespit edilen halk hekimliği uygulamaları değerlendirilirken, bu sınıflandırmalar esas alınmıştır. Bu bağlamda, Kilis’te

büyüklük nitelikteki yatırlar ya da türbelere olan inanç çok yaygındır. Bunda Kilis'te çok sayıda türbe ve ziyaret yerleri bulunmasının etkisi muhtemeldir. Ayrıca Anadolu'nun birçok yerinde görüldüğü gibi halkın evliyaların çeşitli hastalıkları da iyileştirebilme gücüne dair inancı rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, en çok rastlanan tedavi yöntemlerinden biri de Kilis halkı arasında "elinden geçen" olarak tabir edilen ocaklılara başvurmaktır. "Ev ilaçları, kocakarı ilaçları, halk ilaçları" olarak tanımlanan ilaçlar da başvurulan diğer bir tedavi yöntemidir. Çalışma alanı (evreni) Kilis ili olup, örnekleme ise Kilis halk hekimliği uygulamaları hakkında genelleme yapılabilecek bilgiyi sağlayan kaynak kişilerdir. Kaynak kişilerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Çalışmanın veri toplama aşamasında, alan araştırması yöntemi ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Halk hekimliğinin tanımlanması ve sınıflandırılmasıyla ilgili veriler, doküman incelenmesiyle elde edilmiş olup; kaynak kişilerden elde edilen verilerin yanı sıra, 1940 yılında yayımlanan İstanbul Eminönü Halkevi'nin yayınladığı *Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası*'ndaki "Kilis'te Kullanılan Halk İlaçları" adlı çalışmadan da elde edilen veriler eklenerek bir bütünlük sağlanmıştır. Çalışmanın amacı, Kilis halk hekimliğinde hastalıkların sağaltılmasında kimler tarafından hangi uygulamaların hangi yöntemlerle nasıl yapıldığını sınıflandırmak ve değerlendirmek; ayrıca Türkiye halk hekimliğindeki yerini ortaya koymaktır. Kilis'te geçmişte olduğu gibi bugün de halk hekimliğinde çeşitli tedavi yöntemleriyle hastalıklar iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Kilis'te zeytin ve bağcılığın tarım ürünleri arasında en başta yer alması ile halkın çeşitli hastalıkların tedavisinde bu ürünlerden elde edilen ilaçları kullanması arasında sıkı bir ilişki vardır. Yaşanılan coğrafyanın bitki örtüsü de bu ev ilaçlarının yapımında önemli bir rol oynamaktadır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde bu uygulamaların özellikle kendi büyüklüklerinden öğrendikleri şekliyle devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu öğrenilen bilgilerle tıbbî ilaçların çare olmadığı ya da onlara ihtiyaç duyulmadığı zamanlarda kendi kendilerini tedavi etmeye çalışmışlardır. Bazı kaynak kişilerin çok daha eski dönemlere ilişkin tedavi usullerini bildikleri gözlemlenmiş ve bunun nedeni sorulduğunda onların bu bilgilere sahip olmasının köy kültüründe yetişmelerinden kaynaklandığı cevabı alınmıştır.

1. Büyüklük Nitelikte Korunma ve Sağaltma İşlemleri

1.1. Yatırlar (Türbeler)

Boratav'a göre (2016: 140-141), türlü olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, adlı adsız evliyalara halk, türlü hastalıklarını sağaltmak için başvurmuştur. Kimi yatırlar bir hastalığın uzmanıdır ve çoğunluğunun birkaç hastalığı sağaltma gücü olduğuna inanılırken, bazısının ise bütün dertleri

sağaltma gücü olduğuna inanılır. Bulut'un aktardığına göre (2018: 9), Kilis sahabe ve evliya türbesi açısından oran olarak Türkiye'nin en fazla türbesi olan ilidir. 12 civarında sahabenin türbesi vardır. İslam devletlerinin Fars ve Romalılarla sınırında olan Kilis, fetih mücadeleleri sırasında şehit olan sahabelere ve Müslümanlara mekân olmuştur. Halk, bu türbeleri ziyaret etmek yoluyla bazı türbelerin çeşitli hastalıkları sağaltma gücü olduğuna inanmaktadır.

Hulk Dede Türbesi: Anadolu'nun birçok yöresinde türlü hastalıkları sağaltmak için gidilen bu yerler gibi Kilis'te de halkın türlü dileklerde bulunup dua etmek ve ibadet etmek için gittiği ziyaret yerlerinin yanında, belli bir hastalık için gidilen ziyaret yerleri de bulunmaktadır. Bunlardan Hulk Dede Türbesi kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre korku tedavisi için gidilen bir türbedir. Kilis'te sinir hastalığına halk tarafından "hulk" denilmektedir. Dolayısıyla Hulk Dede türbesine sinir hastaları ve bunun yanı sıra sürekli korkan ve asabi olan çocuklar tedavi amacıyla götürülmektedir. Bu tür hastalar, türbeyi ziyaret esnasında çeşitli nezirlerde bulunarak rahatsızlıklarından kurtulacaklarına inanmaktadırlar (URL-1). Kilis halkı Hulk Dede'ye aynı zamanda "Şapkalı Dede" de demektedir. Bu bağlamda Fidan Karakuş, Hulk Dede'deki tedavi uygulamasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Hulk Dede'nin şapkasını çocuğun başına geçiriyorsun, çocuğun korkularını alıyor. Çocuğum bombalarda korktu, sersemleşti, yani bilinci yoktu, ben onu Hulk Dede'ye götürdüm, orada dua okudu, şapkeyi başına geçirdik. İncancımızı bağladık, zamanla korkuları geçti, inanınca geçiyor. Çocuğun korkusu geçti ama geçtikten sonra tekrar gitmem gerekirdi, hediye götürmem gerekirdi, borçlu kaldım oraya. Bir yazma, bir halı götüreyim diye düşündüm ama gidemedim. Dileği kabul olanlar türbede kullanılsın diye oraya hediyeler götürürler, ayrıca türbeye bırakılan hediyeler ihtiyacı olanlara da dağıtılıyor. Türbeyi ziyarete gidenler halı, yazma, havlu, tespih gibi hediyeler götürüyorlar. Hulk Dede'ye özellikle korkusu olanlar gidiyor. Çocuk çok asabi olursa, hırçınlığı geçsin diye de götürülenler var." (KK-2).

Diğer bir kaynak kişi ise, Hulk Dede'nin halk arasında sahabeden bir zat olarak bilindiğini; sinir hastalarının Cuma günü sela vakti bu türbeye getirilerek türbenin etrafında yedi kez döndürüldüğünü ifade etmektedir (KK-9). Daha sonra yatırda bulunan zeytinyağından bir parmak alınıp hastanın alnına sürülür (URL-2). Korkuya kapılan kişiler ise türbede bulunan sudan içerler (Ekinci, 2020: 10).

Şurahbil bin Hasene Türbesi: Konuşamayan çocukların tedavisi için gidilen bir türbedir. Kilis halkı buraya “Şör Habil türbesi” demektedir. Güllü Aslan, bu tedavi uygulamasını şu şekilde aktarmaktadır:

“...Bir de Şör Habil Hasene (Şurahbil Bin Hasene) diye bir türbe var. Orada da konuşamayan çocukların ağzında anahtar açıyorlar, türbenin kuyusundan su içiriyorlar, konuşsun diye. Türbede bir çeşme var, oranın suyundan içiyorlar. Akıllı olmayan çocukları, yaramaz çocukları çok götürüyorlar.” (KK-6).

Türbenin kuyusundan çekilen su bir tase konur ve oranın anahtarı alınarak tasın içindeki suya sokulup anahtar konuşamayan çocuğun ağzında çevrilir. Bu işleme “anahtar çevirme” denir (Ekinci, 2020: 10). Bu işlem, üç Cuma (üç Cuma gününü takiben) ilk seladan önce kapı açar gibi yapılır (KK-1, KK-3). Diğer bir uygulama da, konuşamayan ya da gelişemeyen çocuğa bildircin yumurtası yedirilmesidir (KK-5).

Şem’un Nebi (Kütküt Dede) Türbesi: Türbenin kitabede geçen adı Kütküt Dede ve Şem’un Nebi’dir (URL-3). Türbeye ad olan “kütküt” halk arasında “arpacak” diye bilinen göz rahatsızlığının diğer adıdır. Halk, Kütküt Dede’nin de metfun bulunduğu bu türbenin toprağından alıp gözlerinde çıkan kütküte sürer. Öyle anlatılıyor ki, bu işi yapanlar şifa bulmuş. Bir vakit Kilis’te salgın olan göz humması ve dönemin gayet basit tedavi şekilleri düşünüldüğünde bu olasılık daha da güçlenmektedir (URL-4). Kütküt Dede türbesine gidilir, buraya genellikle çocuklar götürülür, çocuğun ebeveyni türbenin duvarına elini sürer, sonra kütküte sürerek efsunlar (KK-9).

1.2. Tekkeler

Tekke (Tekye) Camisi: Evliya Çelebi’nin “Canboladoğlu’nun padişahane (padişaha yakışacak) camii” sözüyle betimlediği bu caminin, vakfiyesindeki adı, Tekke Camisi’dir. Canbolad Bey Mevlana Celaleddin-i Rumî’nin hayranlarından. Onun adına yaptırdığı tekkenin önüne bu camiye yaptırmış ve “Tekye Camisi” adını vermiştir (URL-5). “Canbolat Paşa Tekke Camii” olarak da adlandırılmaktadır. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, tekkenin olduğu yere yapılan bu cami Tekke (Tekye) adını almıştır. Kaynak kişiler (KK-2, KK-7) konuyla ilgili şu bilgileri aktarmışlardır:

“Türbenin bir adı var, bütün Kilis halkı oraya ‘Tekye’ diyor. Oraya Kilis halkı ziyaret amaçlı, belirli bir şey için değil, genelde şifa için çok gidiyor, Tekye’deki zat İran’dan sürgünle Kilis’e gönderilmiş, uzun yıllar burada kalmış, sonra da oğluna el vermiş. Tekye’ye gidip namaz kıyorlar orada, dilekleri yerine gelsin diye ekmek alıp götürüyorlar, ora-

ya bırakıyorlar, oranın ekmeğini getirip yiyorlar, türbenin suyunu içiyorlar, yüzlerini yıkıyorlar, dua ediyorlar, dilek diliyorlar.”

Sara (epilepsi) hastalığı tedavisi için de Tekye'ye gidilir. Orada şihın (şeyh) soyundan gelenlerin olduğuna inanılır ve cumadan cumaya ziyarete gidilir, burada efsunlama yapılır. Baş ağrısı, sara hastalığı gibi hastalıklar için gidilir. Ekmek, şeker, çay, tuz gibi nesnelere götürülerek oraya bırakılır. Mekânın görevlileri bunları durumu olmayanlara dağıtırlar. Nisan ya da Mayıs ayında yılda belli bir ziyaret günü vardır. Orada yattığına inanılan velinin bu yemekleri çok sevdiğine inanıldığı için pirinç pilavıyla kabbak ekşilisi yapılır, bu yemekler gelenlere ikram edilir. Orada yatan kişinin soyundan gelenlerin de mezarları oradadır. Günümüzde onun soyundan geldiğine inanılan kadın gelenleri efsunlar, gelenlere dua okur (KK-2).

Çarpın: Epilepsi hastalarının gittiği ziyaret yerlerinden biri de Çarpın (Işıklı) köyünde bulunan bir tekkedir. Bu tekkede bir gece yatılırsa, evliyanın onu ziyarete gelenlerin gece rüyasına girmek suretiyle rüyada hastalıklarını iyileştirdiğine inanılmaktadır. Kilis'te birçok kişi tarafından bilinen bu tekkeye aynı zamanda felçli hastalar ve ağrısı olanlar da gitmektedir. Bu hastalıkların tekkede nasıl tedavi edildiğine dair bilgileri kaynak kişiler şu şekilde aktarmaktadır:

“Ünlü bir yer var. Antep yolunda Çarpın köyünde bir tekkeye gidilir, orada bir hoca bulunuyor, okuyup üfler. En çok oraya epilepsi hastaları gider. Orada yatılır, gece rüya görülür. Orada yatan evliyanın, tedavi amaçlı geceyi tekkede geçiren kişinin rüyasına girdiği ve masaj yaparak rüyada hastalığa şifa verdiği biliniyor. Birçok hocaya gittim, olmadı. Çarpın diye bir yer var, ‘orada bir ziyaret var, orada yatıyorsun’ dediler. Üç dört tane mezar var, iyi kimseler. Odanın biri battaniyeyle doluydu, gelenler yatıyor, diye. Felçli hastalar kucaklanıp getirilir, ayaklanıp gider. Gittim ben orada yattım, gece de rüyama girdi. Rüyamda kapıya vuruyorum kimse yok, ben diyorum ki daha gelmemiş, o zamana kadar arkadan ses geldi, ‘geliyorum kızım’ dedi. Bekledim, kapıyı açtım kendisi içeri girdi, ben de ayağımı attım, orada uyandım. Sonra günbegün kolumun ağrısı geçti.” (KK-6). “Bu ziyaret yerine felçli olanlar, ileri derecede korkmuş olanlar, ağrıları olanlar giderler. Bir tanesi ‘benim annem felçti, burada düzeldi’, dedi. Kızı vefat eden biri de üzüntüden bayırmış, ağızından köpükler gelirmiş, komşusuyla oraya gidip orada bir gece yatmış, döndükten sonra hiçbir şeyi kalmamış.” (KK-3).

1.3. Ocaklar

Boratav (2016: 129), “ocak” kelimesinin belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimse anlamına geldiğini belirtmiştir. Ocaklı kendi soyundan olmayan bir kişiye de “el verebilir”, yani büyüklük gücünü, kendinden sonra sürdürmesi için başkasına aktarabilir (2016: 129). Ocaklı gücünün bir başkasına devredilmesi de çeşitli ritüellerle yapılır. El verme; ocak olan kimşenin aynı sülaleden geleneği devam ettirebilecek olan bir erkek veya kadına, bu sağaltma uygulamasını sürdürmesi konusunda icazet vermesidir. El verme geleneği, ocak olan kişinin avucundan un, tuz ve kül yalama veya geleneği devam ettirecek kişinin ağızına tükürme gibi uygulamalarla gerçekleşmektedir (Uyar, 2013: 25). Kilis’te “elinden geçen” olarak tanımlanan ocaklı kişilere başvurularak bazı hastalıklar tedavi edilmektedir. Kaynak kişiler, ocaklı olmanın atadan babadan soy yoluyla ya da el almak suretiyle olduğunu ifade etmektedirler. Ocaklılığı hem el almış hem de o kişinin soyundan gelenler yapabilir. Ocaklılık kendi soyundan gelenlere (evladına, torununa veya yeğenine) bırakılabilir (KK-1, KK-2).

Ocakların sağaltma gücünü kazanma yollarından biri de rüyadır. Kimi ocaklar, ocak vasfını kazanmada gördükleri bir rüyanın etkili olduğunu ifade ederler. Ocağa, rüyasında bir ya da birden fazla hastalığın tedavi kudreti bahşedilir; ocak, gördüğü bu rüyayla hastalık veya hastalıkları tedavi gücünü kazanır ve bu rüyadan sonra hastaları tedavi etmeye başlar (Tek, 2019: 1020). Kilis’te rastlanılan örnekte ise, bir kişinin rüya yoluyla sağaltma gücünü kazanması yerine, rüyaya girerek bir hastalığı iyileştirmesi dikkati çekmektedir. Bu daha önce bahsedildiği gibi, evliyanın tekke de geceleyenlerin rüyasına girerek hastalığı iyileştirmesiyle benzer özellik göstermektedir. Güllü Aslan (KK-6), parmağında çıkan demrenin rüyasında iyileştiğini ifade ederek rüyasında gördüğü kişinin ocaklı olduğuna inanmaktadır. Güllü Aslan, rüyasında köylerinde yaşayan bir deliyi görmüş, rüyasında bu kişinin demrenin olduğu parmağını keserle kopardığını görmüş. Korkuyla uyandığında parmağındaki demrenin yok olduğunu, ayrıca delilerin halk arasında kalbi temiz kişiler olarak bilindiklerini ifade etmiştir. Demresini bu kişiye yazdıranların (yaranın üzerini kalemle çizmek) demresinin geçeceğine inanmaktadır, çünkü onun “elinden geçen” (ocaklı) bir kişi olduğuna inanmaktadır. Ocaklı olmayı Boratav, “bir ermişin soyundan gelme”, “el verme” şeklinde açıklarken (2016: 129), “ocaklık kazanmak” diye tabir ettiği bir yöntemle, ocaklı olmanın bir başka yolunu da açıklamaktadır. Buna göre, loğusalara ve çocuğuna musallat olduğu düşünölen “al karısı” diye bilinen tehlikeli bir varlığı yakalamak suretiyle

ocaklık kazanılır. Buna “al ocaklısı” denilmektedir. Acıpayamlı, bu varlığın “al, albastı, alkarısı, alanası, alkızı” tabirleriyle genellikle kırklı lohusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara mu-sallat olan bir ruh veya hastalık olduğunu ifade etmektedir (Acıpayamlı, 1974: 75-76).

Kilis'te albasmasından korunmak için başvuru yöntemlerinden biri de “al ocaklısı”nın bir eşyasını lohusa kadınların kırkları çıkana kadar yan-larında bulundurmasıdır. Kilis'te yeni doğum yapmış kadına kırkı çıkana kadar “nefse” denir. Güllü Aslan, bu konuda şu bilgileri vermektedir:

“Ali ocağı var. Ali hocanın orada mezarı vardır. Orada bir mezar daha var. ‘Hatice hatunun mezarı’ derler. Nefselerin korkmaması için Hatice hatunun soyundan gelenlerden akrabaları arasında bir bez parçası dolaşmış, kim doğum yaparsa ona verilmiş. O bez parçası kırkı çı-kana kadar başının (yastığının) altında tutulur. Onu koyarsan ‘kırk çı-kana kadar al gelmez’ derler.” (KK-6).

Kilis'te geçmiş zamanlarda gebe kalmak isteyen kadınların tedavisin-de de ocaklı kişilere gidilmiş. Buna göre, ocak olarak adlandırılan yaşlı bir kadın dağlardan toplanan bir böcek türü ile ilaç yaparak kadınları tedavi edermiş. Güllü Aslan, bu tedavinin nasıl uygulandığını şöyle aktarmakta-dır:

“Eşimin nenesi yaparmış. Senelerce çocuğu olmayanlar dağlardan tulum böceği toplatmış. Bu böcek siyah olurmuş. O köyün içindeki çocuklara toplatılmış, karşılığında çocuklara birer yumurta verilir-miş. Onu ilaç haline getirip rahme koyarmış. Hemen çocuğu olurmuş. Çocuğu olanlar hediyelerle gelirmiş. Hatta o böceği altınla (çeyrek, büyük altın gibi) kesip koyarsa oğlan, kesmeden koyarsa kız olurmuş.” (KK-6).

Bunun gibi çeşitli hastalıklar için ocaklı kişiler tarafından uygulanan tedaviler şu şekildedir: Boğaz ağrısı ve bademcik iltihabı tedavisinde, ocaklılar orta parmağını tuza batırıp boğazı şişenlerin bademciklerini pat-latır, iltihabını tükürtürmüş (KK-2, KK-5). Ocakların tedavi metotları ara-sında alazlama, irvasa ve parpı tedavisi yer almaktadır (Duvarcı, 1990: 36-37). Kilis'te örneğin, sarılık hastalığını tedavi etmek için ocakların bu yöntemlerin hepsini kullandığı görülmektedir. Öyleyse bir hastalığın teda-visi için birden çok yöntem kullanılabilir.

1.3.1. Irvasa Yöntemi

Farklı yörelerde çeşitli isimlerle anılan bu metot doğrudan doğruya vücutla ilgili olmayan, hastayı etkileme amacı güden, daha doğrusu psişik

nitelikteki tedavileri içine almaktadır (Duvarcı, 1990: 37). Kilis'te “sarılık, siğil, demre, uçuk” gibi hastalıkların tedavisi ırvasa yöntemi kullanılarak yapılır. Sarılık hastalığı ve sarı renk arasında renk analogisi kurularak büyü- lük nitelikte bir sağaltım yapıldığı anlaşılmaktadır. Tedavide elinden ge- çen biri, iki tane dikiş iğnesini birbirine sarı iple bağlar, onu su dolu sarı renkteki bir tasın içine koyar, her gün çocuğun buna bir iki saat bakması istenir (KK-3).

Siğil tedavisinde de ırvasa yöntemiyle, objeler arasında anoloji kuru- larak, siğil tanesi kadar arpa tanesinin bir daha yeşermesin diye uçları kırılır ve siğilin çoğalması engellenir. Bu tedavide bir arpa alınır, uçları kırılır, üç İhlas ile bir Fatiha okunur, üç defa siğilin başlarında dolandırılır, son- ra arpa bir çıkına konarak çürüyecek bir yere bırakılır, arpa çürüdükçe siğil de çürür. Özellikle çarşamba günleri öğlen ezanından önce bu işlem yapı- lır. Arpanın başını kırmak bir daha gövermesin yeşermesin, diyedir. Siğil de böylece çoğalmaz. Siğile Kilis'te “sinir” denir. Elinden geçen biri siğilin üzerini yazarsa siğil geçer (KK-3).

Demre tedavisinde, hasta elinden geçene götürülür. Kilis'te demre tedavisi yapan bir ocak bulunmaktadır. Demre olan yer üç Çarşamba yaz- dırılır. Mürekkepli kalemle üzerine Kuran ayetleri yazılır. Bu tedaviyi yapan ocak ve tedavinin uygulanışı hakkındaki bilgiler şu şekildedir:

“Kilis'te Nuriye nene on dört ya da on beş yaşındayken demreği has- talığını tedavi etmek için Şih Abdülkadir soyundan gelen nenesinden el alarak bu işi yapmaktadır. El alma işlemi ise şöyle yapılmaktadır: Bir çarşafın ucundan Şih Abdülkadir tuttu, bir ucundan ben ‘kabul et- tin mi’ diye sordum. Üç defa Fatiha, üç İhlas okudum, sonra yalan söylemeyeceğime, kimse hakkında konuşmayacağıma yemin ettim. Sonra elimden tutup ‘kabul ettin mi’ diye sorduğunda ben de ‘kabul ettim’ dedim. Bu işi yaptıklarından dolayı onlara ‘tükürükçü’ denir. Demreği dışında el yüz çalarak iştahsız çocukların iştahını arttırmaya çalışırlar. Halk bu hastalık için genelde doktordan çok ocaklı kişileri tercih eder. Hastalığın tedavisi ise şöyledir: Dere kenarlarından topla- nan Ebemeşkidi [kuzukulağı] otu havanda iyice dövülür. Daha sonra ocaklı olan kişi tükürür ve hasta kişiye sürer. Bu ilaç evde hazır bulun- maz, biri gelince yapılır. Tedavinin yanında İhlas ve Fatiha sureleri de okunur. Hastalığın bazen başlangıç bazen ileri safhasında gelir. Hasta kişinin acı ve ekşi yememesi gerekir. Bu işin karşılığında hasta iyileşsin diye birkaç kuruş verilir. Bu iş genelde Çarşamba günleri ya- pılır.” (Ekinci, 2020: 9).

Uçuk tedavisinde ise, kül tükürük ile ıslatılarak uçuk olan yere sürülür, sürülürken üç defa “uçuk beni belledi ben uçuğu külledim” denir (KK-6). Zehirli böcek sokmalarını da el almış kişilerin tükürükle tedavi ettiğini kaynak kişiler belirtmiştir. İrvasa yöntemiyle tedavi içerisinde sayılabilecek halk arasında “muska” olarak bilinen bir yöntem daha vardır. Muska hoca veya şihlar tarafından yapılır. Yanlarına getirilen korkmuş kişiler orada hoca tarafından efsunlandıktan sonra Kuran’dan seçilen çeşitli ayetler ya da hoca tarafından her ne yazılacaksa kâğıda yazılır. Daha sonra bu kâğıt yedi kat muşambaya sarılır. En sonunda da bir deri içine dikilir ve rahatsız olan kişinin boynuna takması için verilir. Muska genelde korku ve nazar için yapılır. Muska yapıldıktan sonra bir süre takılır ve kişinin içindeki kötü ruhlar çıksın diye kör bir kuyuya atılır. Ancak attıktan sonra arkaya geri bakmamak gerekir (Ekici, 2020: 13).

1.3.2. Parpı Yöntemi

Sarılık hastalığını tedavi etme yöntemlerinden biri de parpılamadır. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bu işleme “parpılma”, “parpullama”, “parpulma” gibi farklı isimler verilmektedir. Hastaların vücutlarını çizerek, keserek, delerek, dağlayarak veya değnekle vurarak yapılan tedavi usulüdür (Duvarcı, 1990: 37). Kilis’te bu tedavi yöntemi, hastalıklı olan bölge üzerinde kesme, çizme, çekme gibi işlemler yapılarak uygulanır. Örneğin sarılık hastalığı tedavisindeki uygulama şu şekildedir: Sarılık olanın alt dudağının iç kısmında (dilaltında) mercimek kadar bir şey oluşur, elinden geçen tarafından o jiletle kesilir, patlatılır, sarı bir su akar. Sonrasında şekerli perhiz yapılır. Bol bol pekmez yenir, acı ekşi yenmez (KK-7, KK-8). Demre tedavisinde ise, elinden geçen üzerini yazar. Jiletle yaranın üzerini çizer, kanı da demrenin üzerine sürer, demre kuruyana kadar yıkanmaz (KK-4, KK-5). Kırık çıkık tedavisi de parpılama yöntemi ile yapılmaktadır. Kırık çıkıkçının en önemli tedavi aracı hassaslaşan parmaklarıdır. Deri altını bu parmaklarla uzun uzun inceler ve teşhisi koyar. Bundan sonrası ise kemiği çekerek veya yerine oturarak sarma işlemidir (Bulut, 2018: 104).

Kilis/Karataş’ta oturan “Senem Karı” adlı, çıkıkları yerine getiren el almış bir ocak vardır. Bir de Senem’in kızı vardır. Diğer bir kırık çıkık ocağı Aziz’dir. Bunlar kırık-çıkık tedavisi yaparlar, pöçük çekerler, kırık çıkığı sararlar. Bel çekerler. Kırık çıkıklar için, siyah zeytinin çekirdeği çıkarılır, biraz havanda ezilir, biraz da zeytinyağı katılır, ağrısını ve morluğunu alsın diye çekilen yere sürülür (KK-3). Kilis’te romatizmal ağrıların tedavisinde diğer tedavi usullerinin yanı sıra “bardak çekme” ya da “hacamat” yapılmaktadır. Ağrı geçmediği takdirde ağrıyan yere sülük tutturulmaktadır. Kilis’te sırt, bel, kürek kısmına özellikle kas ağrısı çekenlere hacamat yapılır. Bu

işlem şöyledir: Pamuk bir çöpe dolanır, ispiroya batırılıp yakılır, sonra bardağın içine tutup bardak ağrıyan yerin üzerine yapıştırılır. Eğer orada pis kan varsa bardakta toplanır ve oraya jilet atılır (KK-2). Eğer ağrı geçmezse, bu ağrılar için sülük tuttururlar. Sülük pis kanı emer ve zamanla kendiliğinden düşer (KK-3, KK-6). Kilis'te halk hekimliğinde göz, ayak ve sırt ağrılarında, romatizmada, şişmanlıkta, hemoroit, yara, çıban ve şişliklerde sülük kullanılır. Sülük vurma işlemi daha çok Mayıs ayında yapılmaktadır. Hayvansal bir başka sağaltma yöntemi ise ayaktaki tırnak batmasına karşı kaplumbağa kabuğu havanda dövülür ve hamurun içine katılarak bir bez üzerine yayılarak ayağa sarılır, böylece bu karışım tırnak batmasına sebep olan iltihabı alır (Ekinci, 2020: 12).

1.3.3. Alazlama (Dağlama) Yöntemi

Halk arasında görülen tedavi şekillerinden biri olan “dağlama”, Türkler arasında çok eskiden beri yaygın olarak uygulanmaktadır. Günümüzde de Türk halk hekimliğinde dağlama karşılığında “alazlama, yakma, göyündürme ve en vurma” kelimeleri de kullanılmaktadır. Dağlama adı altında toplanan bu tedavi şekli, metal ya da tahta araçlar kullanarak termik veya mekanik uygulamalar ekinde yapıldığı gibi, kimyasal maddeler ve bitkiler kullanılarak da yapılmaktadır (Şar, 2005: 133). Anadolu'da alazlamak kızgın demirle hasta yeri dağlamak veya dağlar gibi yapmaktır (Duvarcı, 1990: 36). Kilis'te dağlama yapabilmek için de belli bir ocaktan gelmek gerekir. Kilis'te bulunan dağlayıcılar şunlardır: Dağlayıcı Mehmet, Dağlayıcı Çüçolar, Dağlayıcı Ayşe, Duran ve Dağlayıcı Mehmet Uğurlu. “Dabaz” adı verilen kaşıntı hastalığı dağlama ile tedavi edilir. Kızgın bir çubuk vücuda basılır. Kilis'te Mehmet Uğurlu bu işi yapmaktadır (Ekinci, 2020: 11). Sarılık tedavisinde ise hastanın vücudu dağlanarak veya dağlar gibi yapılarak, alazlama yöntemine başvurulur. Elinden geçen kişi, iğneyi ısıtır ve göbek üstünü dağlar (KK-2, KK-6).

Alazlama, değişik şekillerde yapılmakla birlikte, kırmızı bir örtünün üzerinde ateş yakma ve yakılan bezin, kitiğin (keten, kendir lifi), pamuğun külünü, hastanın yüzüne sürme aynı kalmaktadır. Kırmızı bir örtü ile ateşin renginin örtünün rengiyle benzerliğinden dolayı simgesel bir ateş yakma ve ateşten geçip arınma gerçekleştirilmektedir (Kaya, 2001: 216). Kilis'te sarılık hastalığının tedavisinde buna benzer bir yöntemin olması dikkat çekicidir. Buna göre sarılık olan bebekler için yapılan uygulamada elinden geçen kişi, bezi yakıp söndürüp birkaç kez çocuğun vücuduna, göbeğine kollarına, boyun kısmına vs. basar (KK-6). Alazlama yöntemiyle tedavi edilen bir başka hastalık da kabakulak hastalığıdır. Parmaklara tükürük çalarak kabakulak olan yer ovalanır ve kullanılmayan tahta kaşık ateşe

tutulur ve üç defa bastırılır (KK-3, KK-5). Dolama tedavisinde, elinden geçen biri varsa hiç kullanılmamış tahta kaşığı ısıtıp yaranın üzerine basıp korkutur, yara dağlanır. Bu işlem birkaç kez tekrarlanır (KK-2, KK-8).

2. Gerçekçi-Akılcı Sağaltma Yöntemleri (Ev İlaçları)

Boratav (2016: 145), bu gruba giren halk hekimliği sağaltma yöntemlerini açıklarken, çeşitli kitaplar ve dergilerdeki tertipler için kullanılan maddelerde herhangi bir büyüklük nitelik değil, sadece “ilaç” yeteneğinin tanınmakta olduğunu ifade etmektedir. Ev ilaçlarının, kocakarı ilaçlarının birçoğunun yeni ecza maddelerinin bulunmasıyla uygulanmaz olduğunu, ancak bu ev ilaçlarının kullanımının yeni kuşaklara aktarılmasında, eski kuşakların bu ilaçlardan aldığı olumlu etkilerin rolü olduğunu belirtmektedir. Bekki'nin verdiği bilgilere göre (2017: 206), halk ilaçları bitkisel, hayvansal ve madensel kaynaklı olup tek tek veya kombine olarak kullanılabilir. Büyük çoğunluğu bitkilerden elde edilen bu ilaçların hazırlanması ve kullanılması gelenek ve göreneklere bağlı olarak ilkel şekillerde sürdürülmektedir. İlkel şartlarda ve şekillerde hazırlanan halk ilaçları arasında en çok infüzyon, hap, toz, merhem ve tütsü gibi farmasötik şekiller dikkati çekmektedir. Halk hekimliğinde aynı hammaddeden üretilen ilaçların birden fazla hastalığın tedavisinde kullanıldığı da görülmüştür.

Kilis'te ev ilaçları birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Bunlar, bitkilerden, hayvansal gıdalardan ve madenlerden elde edilen ilaçlar sınıflandırması etrafında değerlendirilecek olursa bitkiler sınıfında en çok kullanılan malzemenin zeytin ve zeytinyağı olduğu görülmektedir. Çünkü yaşanan coğrafya ve iklim özellikleri dolayısıyla Kilis'te zeytin bağları bulunmakta olup, yerli halkın çoğunluğunun geçim kaynaklarından biri de zeytin yetiştiriciliğidir. Her yıl bu zeytin ağaçlarından elde edilen zeytinler fabrikalarda zeytinyağına dönüştürülür ve Kilis mutfağında türlü yemekler, salatalarda kullanılır. Bunun yanı sıra zeytinyağından çeşitli hastalıkları iyileştirmek için halk hekimliğinde yararlanılmaktadır. Kaynak kişilerin aktardığına göre zeytinyağının birçok hastalığa faydası vardır ve yerli halk, atalarından öğrendiği tedavi usullerini zeytinyağının şifa olacağına inanarak geleneksel uygulamalar içinde sürdürmektedir. Zeytinyağından hemen hemen her hastalığın tedavisinde yararlanıldığı görülmektedir. İkinci olarak, çeşitli otların yanı sıra en çok da Kilis'te dağlarda yetişen “peryavşan otu”nun kullanıldığı görülmektedir. Üçüncü olarak da yine bitki grubuna giren “sumak” “zahter” ve “böğürtlen kökü” sıklıkla kullanılanlar arasındadır. Kaynak kişilerin aktarımlarıyla Kilis halk hekimliğinde çeşitli hastalıkların “kocakarı ilaçları” olarak tabir edilen ilaçlar kullanılarak nasıl

tedavi edildiği aşığıda sıralanmaktadır. Bunlardan pratik olan uygulamalar ve günümüze ulaşanlar sürdürölmektedir.

2.1. Cilt Hastalıkları

Alerjik hastalıkların tedavisinde, alerji (sürk) olan kişinin tedavisi için küncünün yeşil hali iki üç dal banyo suyuna ıslanır. Kişi onunla yıkanır (KK-2). Sumak suyu alerjik hastalıklar için de içilir. Ekşi öksürüğü yok eder. Yavşan otu kaynatılır, süzölür, ciltte kabarıklık durumunda içilir (KK-4).

Çıban tedavisinde, yağlı hamur, şeker sucuğu veya çam sakızı sarılır, lokum yapıştırılır (KK-5). Sumak tükürökle dövölüp sakız haline getirilir ve çıban olan yere yapıştırılır. İlgili yere sölük tutturulur (KK-5). Siğil tedavisinde, çörek otu mumlu bal ile karıştırılarak hastaya yedirilir (Alparlan, 1940: 250). Sivilcelerin kaybolması içinse, sivilce sirkeyle yıkanır, sivilceye salatalık suyu sürölür. Yoğurt ile kabartma tozu karıştırılıp maske yapılır (KK-8).

Mayasıl (basur) tedavisinde, siyah zeytini çekirdeğiyle birlikte bir hafta boyunca sabah aç karnına yutulur. Sıcak su leğene (teş) konur, içine girilir (KK-8). Acı yenmez (KK-7). Mercimek samanı kaynatılıp üzerine oturulur (KK-6). Kilis'te "sümöklü" olarak adlandırılan "gâvur pancarı"nın kökü yutulur (KK-2). Servi kozalağı şekerle dövölüp kullanılır (Alparlan, 1940: 250).

Saçkıran tedavisinde, saça sarımsakla zeytinyağı karıştırılıp sürölür (KK-4). Saçın beyazlaşmasını engellemek için kınanın içine yumurta, zeytinyağı karıştırılıp saça sürölür, aynı zamanda bu saçın dökölmesini de engeller (KK-6). Saç dökölmesine kuru sarımsağın sapı yakılır, kül haline getirilir ve saça sürölür, bekletilir ve ardından yıkanır (KK-2). Sarımsak dövölüp saça sürölür (KK-7). Bit için ise, sirke saça sürölür (KK-2).

Pişik için, zeytinyağı kullanılır. Eskiden temiz toprak elenir, çamur haline getirilir ve çocuğun pişik olan yerine sürölürdü. Çocuğun bezinin arasına toprak konurdu. Eskiden köy evlerindeki duvarları sıvamak için kullanılan "çarpın taşı" denilen beyaz badana kazınır, elekten geçirilir, pudra yerine pişik yere sürölürdü (KK-2). Bir kaba zeytinyağı ve tuz atılır, pişiğe sürölür (KK-1).

Yanık tedavisinde, yanık yere zeytinyağında bir süre bekletilen kantaron yağı veya diş macunu sürölür. Basma (salamura) asma yaprak veya patates yanığın üzerine konur (KK-2, KK-5). Yanık yere, sarısı zeytinyağıyla karıştırılmış yumurta sürölür. Bazen de elma rendelenip elma suyu sürölür (KK-6). Kesiklerde ise, kan dursun diye kesiğe tuz, sigara külü, tütün, kuru kahve, kuru nane basılır, zeytinyağı sürölür (KK-6).

Bebekler kırkı çikana kadar hem teri kokmasın hem de pişik olmasın diye iki kez tuzlanır. Göbeği düştükten ve yirmi günlük olduktan sonra nefesi kokmasın diye gül suyu, zeytinyağı, tuz, pudra karıştırılır ilk önce dişlerinin dibine sürülür; ardından koltuk altına, kasıklarına, kulak arkasına, ayaklarına sürülür. Yüzü güneşe dayanıklı olsun diye hafif tuzla gülsuyu sürülür (KK-7).

Dudaktaki uçuğa, yaralara, mayasıla, varislere sülük tutturulur (KK-1, KK-2). Lokum yassı hale getirilir, yaranın üzerine gazlı bezle bağlanır (KK-7). Zeytinyağlı sabun rendelenip sütle karıştırılır eritilip yaraya gazlı bezle sarılır (KK-1). Uçuk tedavisinde karbonat sulandırılıp yaranın üzerine basılır veya uçuğa vazelin sürülür (KK-3).

Dolama tedavisinde, Dolama, genelde parmak uçlarında tırnağa yakın kısımda olur. İplik iğneye takılır, yaradan geçirilir, iki taraf da delik kalır, ip içinde kalır, iğne çıkarılır, ip içindeyken iki taraftan yaranın içindeki iltihap boşaltılır (KK-2). Soğan pişirilip yaraya sarılır (KK-4). Şekerli yağlı hamur ılık bir biçimde yaraya sarılır (KK-4). Sıcak hamur veya lokum basılarak bağlanır (KK-8). Kara merhem sürülür (KK-6).

Arpacık, göz kapağının kenarında çıkan iltihaplı bir yaradır. Kilis'te halk arasında "kütüküt" denir (KK-1). Tavukların su içtikleri yalaktan alınan su gün doğmadan gözde çıkan kütüküte sürülür. Süpürge çöpü sarımsağa batırılır ve göze çekilir. Gözün üzerine ekmek konur, sanki birisi kedi köpek olup, o ekmeği almış kaçmış gibi yapılır (KK-3).

2.2. İç Hastalıkları

İshal tedavisinde kuru kahve ile limon tuzu veya kuru çay ile limon tuzu karıştırılıp yutulur (KK-1). Bazen kuru kahve yenir. Aspirinli kola, sumak suyu, pirinç çorbası veya demli çay içilir (KK-8). Peryavşan otu yutulur. Yutulamazsa sıcak suda bekletilip suyu içilir (KK-5). Patates haşlaması veya yoğurt ekmek yenir (KK-2).

Kabızlık için aç karnına zeytinyağı içilir (KK-3). Mercimek çorbası içilir, kuru üzüm, kuru kayısı, kuru incir, acı biber, süs biberi turşusu yenir (KK-8). Eskiden Kilis'te kabızlık kelimesi yerine Arapça bir kelime olan "inkıbaz" kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, sinameki, gülkurusu, şeker, kudret helvası, anason birbirine karıştırılarak inkıbaz çeken kimseye verilirse en iyi müshil tesiri yapar (Alparlan, 1940: 249).

Bağırsak tedavisinde bebeğin karnı şişerse zeytinyağı ve pamukla ovalanır. Bebeğe birkaç kaşık zeytinyağı içirilir (KK-2). Bağırsakların temizlenmesi için, doğduktan dört beş gün sonra bebeğe birkaç kaşık tereyağı yedirilir (KK-6). Çocuğun şişkinliği için bastık (pestil) nişesi (nişasta)

alınır, iğne ile delinir, zeytinyağı ile yağlanır ve çocuğun karnına bağlanır (KK-2, KK-6). Bebeklere anne sütü dokunmasın diye peryavşan otu suda kaynatılıp içirilir (KK-7). Karın ağrıları için kuru ayva yaprakları kaynatılır, içine bal konularak içilir. İçine bazen mayana da konur (KK-7).

Şeker hastalığı için yaban bademi (acı badem) çekirdeği veya çam çırası suda ıslanır ve bu su aç karnına içilir. Çördük bitkisinin kökü veya peryavşan otu kaynatılarak içilir (KK-6). Kuru bamya suya konup bekletilir ve ardından bu su içilir (KK-2, KK-5). Zeytin yaprağı ağızda çiğnenir ya da suyu içilir (KK-2).

Sarılık hastalığının tedavisi için bebeğe inci veya altın takılır. Gece çocuğun beşiğine bir fener konulur. Işıklar söndürülür. Bir ipe de birkaç tane sarımsak saplanır. O sarımsaklar da çocuğun döşüne bırakılır. Bu esnada çocuğun üzerinde giysi olmaz (KK-6). Bebeğin kırkı çıkana kadar sarılık olmasın diye üzerine sarı yazma örtülür (KK-8).

Böbrek taşı tedavisinde, böbreğin üzerinde sıcak havlu tutarlar (KK-4). Grefurt suyunu zeytinyağına katıp içenler (KK-1). Limonla soda karıştırılıp içilir (KK-3). Yoğurdun yüzüne çıkan sarı su içilir (KK-4). Bira içilir (KK-8). Maydanoz kaynatılıp suyu içilir (KK-3). Ağrı olursa büyük bir tencereye sıcak su konur, içine oturulur (KK-5). Böbrek taşı düşürmek için böğürtlenin kökü kaynatılır içilir (KK-8). Böbrek ve safra kesesi taşı için, tavuğun taşlığını zarı temizlenip yıkanır, ipe dizilip kurutulur ve çekilerek toz haline getirilir. Aç karnına yoğurdun üzerine katılarak yemekten yarım saat önce kaşıkla yenir (KK-3).

Verem hastalığının tedavisinde, kara merkebin kulağından bir parça kan alınarak yedi damla nisan yağmurunun içine karıştırılıp içilir. Kaplumbağa eti kebab edilerek hastaya yedirilir. Kara güvercinin akciğeri kanlı kanlı hastaya yutturulur. Kara köpeğin kafası yakılıp külü hastaya verilir. Yedi tane sümüklü böcek bir kap içinde kaynatılıp eritilir ve hastaya içirilir Reyhan tohumundan günde bir dikiş yüzüğü kadar alınır. Demirhindi, hövlen, şeker bir arda kaynatılıp üç gün aç karnına hastaya içirilir. Ceviz yaprağının damarları çıkartılıp yalnız yaprak şekerle kaynatılır, hasıl olan şurup hastaya verilir. Hastaya kırk bir sıçan pisliği yutturulur. Somruk çiçeği ile iğde çiçeği bir arada kaynatılarak hastaya içirilir (Alparlan, 1940: 249).

Tansiyon tedavisinde, yüksek tansiyonu düşürmek için sumak taneleri (çekilmemiş) suya ıslanır, güneşte dört beş gün bekletilir, koyulaşır, suyu bardağa konup içilir, buna "sumak pekmezi" denir. Geleneksel halk mutfağında yazın yapılır ve şişelerde saklanır (KK-4). Limonlu çay, koruk suyu,

limon suyu, tuzlu ayran içilir, bir diş sarımsak yutulur veya sarımsak çiğ yenir (KK-1).

2.3. Solunum Yolu Hastalıkları

Öksürük tedavisi için, zeytinyağı ile pekmez ılıtıp içilir veya bir çay bardağı zeytinyağı içine yarım parça limon, bir çay kaşığı karabiber konur, elde edilen karışım içilir. Pekmezin içine ise tarçın, karabiber, zencefil gibi baharatlar ve biraz da zeytinyağı konur. Ayva kabuğuyla yenir. Boğmaca öksürüğü tedavisi için de gelincik çiçeği kaynatılarak içirilir (Alparlan, 1940: 250). Astım için, zeytinyağı, zencefil ve bal karıştırılıp içilir. Kış geldiğinde ayvanın kuruyup dökülen yaprakları toplanır, kaynatılır, içine bal konur ve içilir (KK-6). Soğuk algınlığı tedavisinde nane limon, ıhlamur veya peryavşan otu kaynatılır, içine zahter konulup içilir (KK-3). Maden suyu ile aspirin içilir. Bazen de içine limon sıkılır (KK-4). Sinüzit için ise, cırtlatan acura parmak batırılarak suyu burun içine sürülür (KK-2). Ses kısıklığında terayağı, bal yenir, zeytinyağı, ılık su içilir (KK-5).

2.4. Zehirlenmeler

Akrep sokmasında akrep öldürülür, soktuğu yerin üzerine konur (KK-7). Akrebin soktuğu yere fındık yağı sürülür (Alparlan, 1940: 249). Akrebin soktuğu adam kara merkebe ters bindirilerek dolaştırılır (Alparlan, 1940: 249). Böcek ısırmasında pamuk sirkeye batırıp yaranın üzerine sürülür (KK-1). Arı sokmasında arının iğnesi çıkarıldıktan sonra toprağı suyla çamur haline getirip sürerler, bu karışım hem şişmeyi önler hem mikrobunu geçirir (KK-6). Yoğurt veya diş macunu sürüldüğü de olur (KK-4). Yılan sokmalarında yılanın zehri yayılmasın diye soktuğu yere göre altını ya da üstünü çizip dışında çürük olmayan biri tarafından kanı somurulur ve soktuğu yerin diğer tarafı bağlanır (KK-2). Gıda zehirlenmelerinde ise yoğurt yenir, süt veya ayran içilir (KK-3).

2.5. Nazar ve Korku

Nazara karşı önlem için üzerlik, iğde, göz boncuğu, kırmızı mercimek taneleri, şeb taşı gibi nesnelere takılır (KK-8). Kilis'te nazar değmesine karşı yapılan uygulamalardan biri de kurşun dökmedir. Kurşun dökme işlemi şu şekilde gerçekleşmektedir: Bir tepsiye öncelikle ekmek, soğan, tuz ve bir kaba su konulur. Nazar değen kişi yere oturtulur ve bir çarşaf dört köşesinden gerilerek nazar değen kişi bunun altına oturtulur. Kızgın ateşte eritilen kurşun getirilir ve "komşumun, kimin gözü varsa çıksın" denilerek kaptaki suyun içine kurşun dökülür. Kurşunun aldığı şekiller başkalarının dili ve gözü olarak yorumlanır. Kurşun dökerken tepsideki soğan acıları, sıkıntıları ve ekmek, tuz da nazara karşı koruyucu güç olarak görülür. Kurşun dökül-

dükten sonra o acı soğan dışarı fırlatılır, acılardan, dertlerden kurtulmak için aynı şekilde tuz ve ekme de kullanılmaz. Kurşun dökülen su sokağa ya da herkesin geçeceği bir yere dökülürse ve üzerinden birisi bilmeden geçerse o kişiyi cin çarpacağına inanılır. Kurşunu elinden geçen kişiler döker. Kurşun döken kişiye elinden geçsin diye bazen küçük bir hediye ya da az miktarda para verilebilir. Kurşun dökme için belli bir gün yoktur ama genelde Cuma günü saladan önce döküldüğü görülür (Ekinci, 2020: 10-11).

Kilis'te korkuya kapılana "korkuluk tutma" denir. Elinden geçen biri, kasıkların iki tarafındaki damarı belli bir süre tutar (K.2). Hocaya veya şeyhlere gidilir (KK-5). Anason, şeker, çivit birbirine katılıp bir havanda iyice dövüldükten sonra bir tülbentten elenir, toz halinde bir şişeye konarak üzerine gül ve çiçek suyu ilave olunur, şişe kuvvetle çalkalanarak üç sabah aç karnına korkan kişiye içirilir (Alparlan, 1940: 249). Limonata ile mumlu bal aç karnına içirilirse korkan adamda korkunun tesiri kalmaz (Alparlan, 1940: 249). Doğum yapanlara kırkı çıkana kadar korkmasın diye yastığının altına bıçak, iğne, ekme, süpürge koyarlar (KK-7).

2.6. Çeşitli Ağrıların Tedavisi

Baş ağrısı için, ilaç içilir, başa eşarp sıkı sıkı bağlanır (KK-1). Siyah tavuğun eti dövülerek başa çekilir. Diz aşığı sıcak su ile banyo edilir. Ayaklar soğuk su ile yıkanır. Aç karnına ayva koklanır. Limon veya portakal yaprağı başı ağrıyan kimsenin alınına bağlanır (Alparlan, 1940: 250). Boğaz ağrısı için, zahter çayı yapılır, nane limon kaynatılır (KK-2). Diş ağrıları için ise, dişe karanfil konur, çiğnenir. Dişe tuz, çay şekeri veya sarımsak konur. Sigara içilirse veya dumanı dişe üflenirse ağrının dineceğine inanılır. Diş çekimi sonrasında kanamayı durdursun diye dişe pamukla zeytinyağı sürülür. Dişi uyuşturması için ağrıyan yere kolonya damlatılır (KK-7). Kulak ağrısı için, el yakmayacak kadar zeytinyağı kızdırılır ve kulağa damlatılır. Bazıları zeytinyağına biraz tuz koyarlar. Soğan suyu kaynatılıp kulağa damlatılır. Çocukların kulağına sigara dumanı üflenir. Kız çocuğu doğuran annenin sütü damlatılır (KK-3). Közde soğan pişirilir, zeytinyağına batırılıp kulağa konur (KK-1). Mide ağrısı için, süt içilir, peravşan otu kaynatılıp suyu içilir. Aç karnına ılık suda karbonat içilir. Sumak suyunun mide bulantısına iyi geleceğine inanılır (KK-6). Yoğurt iyice karıştırılarak hastanın göğsüne vurulur (Alparlan, 1940: 249). Göz ağrısı için, göze demli çay damlatılır, patates rendelenip konur veya patatesin suyu göze sıkılır. Göze anne sütü damlatılır. Kız çocuğu annesinin sütünün hastalığı daha çabuk iyileştireceğine inanılır (KK-8). Yeşil kurbağanın kanı gözün içindeki kıla faydalıdır. Kırlangıç kanı göze inen perdeyi izale eder (Alparlan, 1940:

250). Kilis'te yeni doğmuş çocukların göz sağlığı ve gözlerinin güzel olması için doğumdan sonra bazı uygulamalar da şöyledir: Bebeklerin gözleri parlak olsun ve mikroptan korunsun diye gözlerine limon damlatılır (KK-7). Çocuğun gözleri sürmeli olsun diye ince bir çöp çiğ sarımsağa batırılır, sonra sürme şişesinin içine batırılır ve mikroplardan korusun diye çocuğun gözüne çekilir. Normal sürme ise zeytinyağından ve mavi bezden yapılır. Zeytinyağının içine mavi bez batırılır ve ekmek yapılan sac ters çevrilerek temiz tarafından yakılır. Simsiyah kül olur ve bu bir kaba konulur (KK-2, KK-7). Romatizmal ağrılar için, laska vurulur (KK-3). Yel girdiğinde bir parça zeytinyağı kaynatılarak bu yağ ağrıyan yere sürülür. Çörek otu zeytinyağıyla kaynatılarak yel olan yere sürülür (Alparlan, 1940: 250). Boyun ağrısı için bazen de nişanlı kıza oklava tutturulur, oklavayı boynunda gezdirerek hamur açar gibi yapar ve kendiliğinden aşağı doğru bırakması istenir (KK-6). Ağrıyan yere kantaron yağı sürülür, ovalanır (KK-4).

2.7. Diğer Hastalıklar

Kızamık tedavisi için ceviz sucuğu (pekmez sucuğu), bastık, pekmez, bal, şire yedirilir. Dokuz gün sürer kızamıkta aşamalara üç gün “çıkartması” (ateşlenmesi, kızdırmayı), üç gün “dışında” (belirtisi), üç gün “geri batması” (kaybolması, vücuttan atması) adı verilir. Hastaya acı, ekşi, mercimek, yumurta yedirilmez. Kızgınlığı ve ateşi alsın diye dokuz gün boyunca yoğurt yedirilir (KK-2, KK-6). Bazen hastaya üzüm pekmezi veya şerbeti yedirilir (KK-5). Çiçek hastalığında da benzer uygulamalar yapılır. Kabakulak tedavisinde ise anneden miras kalan kazan saklanır, miras kazanının karası kulak arkasına sürülür (KK-3). Hocaya götürülür, kulağın arkası kalemle yazılır (KK-6).

Ateş yükselmesine Kilis'te “kızdırma” denir. Ateşi düşürmek için ılık suyla banyo yapılır. Sirkeli su alın, kol altı, kasiğe, diz altına konur. Hastaya kolonyalı su sürülür. Ilık su ve ev yapımı zeytinyağlı sabunla lif köpürtülüp vücuda sürülür, sonra durulanır. Kullanılmamış bir temiz bez ılık suyla ıslatılır, hastanın kol altlarına konulur. Eskiden havaleye yaşlılar “oynatma” derdi. Havale geçiren çocuk titrer, taş gibi olur titretme gelir. Çocuk havale geçirirse oynatma dursun diye, başının altına yere çivi çakarlar ve üzerine siyah örtü örterler (KK-2, KK-5).

Bir kimseyi kuduz kaparsa, kırk gün sayılır, kırkinci gece “kuduz gecesi” denilen bir gece yapılır. Bu gece tanıdıkları ve yakınları, kuduz kapan kimsenin yanında toplanarak türlü eğlenceler çıkarırlar. Kuduz kapan kimseyi o gece sabaha kadar uyutmazlar ve ona yıldız göstermezler (Alparlan, 1940: 250).

Kilis'te gebelik ile ilgili uygulamalar da dikkat çekmektedir. Gebe kalmak isteyen kadınlar, sütün içine soğan kabuğu, maydanoz koyup sütü haşlayarak üzerine bir örtü örtüp buğusuna durur (KK-8). Bazen zehirli olmayan otlar kaynatılıp üzerine oturulur (KK-1). Hamamda göbek taşı sıcak olduğu için, göbek taşının üzerinde yumurtayı kırıp üzerine oturur (KK-6). Soğan suyu veya maydanoz kaynatılır, üzerine oturulur (KK-4). Gebeliği sonlandırmak için eskiden yüksek yerden, örneğin damdan atlarırmış. (KK-3). Kömecin kökü ya da sapı rahime yerleştirilirmiş. Bunun yanında böğürtlenin suyu içirmiş (KK-4).

Sonuç

Kilis ili halk hekimliğinde halkın hastalıkları tedavi etmek için başvurduğu yöntemlerin büyüklük nitelikte olanlarının türbeler ve ocaklar aracılığıyla bir inanca bağlı olarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Kilis'te birçok türbe bulunmaktadır; dolayısıyla halkın çeşitli dileklerin yerine gelmesi için türbelere gitmesinin yanı sıra, bazı hastalıkları iyileştirmek için de türbelere gidip dua ve dileklerde buldukları; hatta türbede geceleme, toprağından alıp vücuduna sürmek, suyundan içmek gibi çeşitli yollara başvurdukları tespit edilmiştir.

Ocaklılara başvurmak da Kilis halk hekimliğinde hastalıkları sağaltmanın başka bir yoludur. Ocaklı kişiler soyları itibariyle ya da el almak suretiyle hastalıkları tedavi etmektedirler. Kilis'te ocaklı olmak "elinden geçen" tabiriyle ifade edilmektedir. Ocaklılar için "yer oynasa elini yere vursa, elim dertlere derman der" diyerek hastalıkları iyileştireceğine inanılmaktadır. Ocaklıların parpı, ırvasa ve alazlama yöntemlerini kullandıkları görülmektedir. Parpılamada jiletle kesmek, çizmek, sülük tutturmak, gibi uygulamalar görülmektedir. Kırık çıkık tedavisi için de Kilis'te bilinen kırık-çıkıkçılar vardır. Alazlama (dağlama), genellikle ateşte ısıtılan bir metal, tahta, bez gibi eşyalar yardımıyla yaranın üzerine basılarak yapılır. Kilis'te bu işi yapan birçok dağlayıcı bulunmaktadır. ırvasa yönteminde, renkler ya da objeler arasında benzerlik kurularak büyüklük nitelikte bir sağaltım yapılmaktadır. Sarılık hastalığı ve siğil tedavi edilenler arasındadır. Ocaklıların da yaranın üzerine tükürerek ve Kuran'dan ayetler okumak suretiyle bazı hastalıkları tedavi ettiği, hastalığın iyileşmesi için bu tedaviyi uygulayan ocaklara para verildiği görülmektedir.

Gerçekçi, akılcı yöntemlerle çeşitli hastalıkları sağaltma işlemlerinde kocakarı ilaçları olarak da tabir edilen ev ilaçları yapılarak; hastanın vücuduna sürmek ya da hastaya içirmek, yedirmek suretiyle hastalıklar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Kilis'te halkın kendi kendine evlerde yaptığı bu ilaçları atadan babadan görerek, geçmişten günümüze taşıdığı görülmek-

tedir. Çünkü kaynak kişiler de, bu ilaçları ve tedavi usullerini anlatırken, “annem, babam, kayınvalidem, kayınbabam vb. yapardı” gibi ifadeler kullanarak bunu yakın çevrelerinden öğrendiklerini açıklamışlardır. Bu ilaçların yapımında bitkilerden ve bu ev ilaçlarının çoğunluğunda zeytin ve zeytinyağından yararlanıldığı tespit edilmiştir. Bu da yaşanan coğrafyanın, iklim özelliklerinin, buna bağlı olarak geçim kaynaklarının sonucunda elde edilen ürünlerin günlük hayatta da mutfak kültüründen halk hekimliğine kadar halkın hayatında önemli ölçüde yer tuttuğunu göstermektedir. Kullanılan bitkiler arasında Kilis doğasında, dağlarda yetişen otlardan da yararlanıldığı, bunlardan özellikle peryavşan otunun, zahterin daha çok yer aldığı görülmüştür. Sumak da hastalıkları tedavi etmede kullanılan bitkilerden biridir.

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alparlan, Hurşit (1940). “Kilis’te Kullanılan Halk İlaçları”. *Halk Bilgisi Haberleri*, 9(106): 249-250.
- Bekki, Salahaddin (2017). “Halk Hekimliği”. *Ortak Miras*, 197-208.
- Boratav, Pertev Naili (2016). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Bulut, Ali (2018). *Kilis Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duvarcı, Ayşe (1990). “Halk Hekimliğinde Ocaklar”. *Milli Folklor*, (1)7: 34-39.
- Ekinci, Nuray (2020). *Kilis İlindeki Halk Hekimliği Uygulamaları*. Lisans Tezi. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
- Kaya, Muharrem (2001). “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğindeki İzleri”. *Folklor/Edebiyat*, 25: 199-218.
- Şar, Sevgi (2005). “Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları”. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 13: 131-136.
- Tek, Recep (2019). “Sağaltma Ocaklarının Kimlik İnşasında Rüya”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 28: 1019-1034.
- Uyar, Akın (2013). “Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları”. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- URL-1: “Hulk Dede Türbesi-Kilis”. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kilis/gezilecekyer/hulk-dede-turbesi> (Erişim: 10.05.2019).

- URL-2: “Din ve İnanışlar”. <https://kilis.ktb.gov.tr/TR-61747/din-ve-ina-nislar.html> (Erişim: 06.08.2020).
- URL-3: “Kütküt Dede ve Şem’un Nebi”. <http://www.kilis.gov.tr/fkut-kut-dede-ve-semun-nebi> (Erişim: 06.08.2020).
- URL-4: “Kilis’te Bir Peygamber, Şem’un Nebi”. <http://www.kilispostasi.com/kilis-te-bir-peygamber-emun-nebi/205145/> (Erişim: 06.08.2020).
- URL-5: “Tekke (Tekye) Camisi”. <https://kilis.ktb.gov.tr/TR-61698/tekke-tekye-camisi.html> (Erişim: 06.08.2020).

Ekler

Ek 1. Kaynak Kişi Listesi

Saha çalışmasıyla elde edilen bilgiler, bizzat yaptığım görüşmeler neticesinde Kilis’te yaşayan kaynak kişilerden derlenmiştir. Kaynak kişiler metin içerisinde KK-1 (Kaynak Kişi 1, Kaynak Kişi 2) vb. şeklinde kısaltmalar yapılarak gösterilmiştir. Bu kişilerle ilgili bilgiler aşağıda, “adı-soyadı, doğum yılı, eğitim durumu, mesleği ve doğum yeri” olarak sıralanmıştır.

- KK-1: Hatice Karakurt, 1984 doğumlu, ortaokul mezunu, ev hanımı, Kilis. (Görüşme: 01.06.2019).
- KK-2: Fidan Karakuş, 1969 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kilis. (Görüşme: 01.06.2019).
- KK-3: Gülsüm Mamatoğlu, 1976 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kilis/Polateli/Bağrasıl Köyü. (Görüşme: 01.06.2019).
- KK-4: Selvi Sayar, 1983 doğumlu, ortaokul mezunu, ev hanımı, Kilis. (Görüşme: 01.06.2019).
- KK-5: Hatice Yılmaz, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kilis/Elbeyli/Sınır Köyü. (Görüşme: 01.06.2019).
- KK-6: Güllü Aslan, 1981 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, İslahiye/Bozkaya Köyü. (Görüşme: 03.06.2019).
- KK-7: Hamide Baloğlu, 1976 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kilis. (Görüşme: 03.06.2019).
- KK-8: Reyhan Acemioğlu, 1983 doğumlu, lise mezunu, ev hanımı, İslahiye. (Görüşme: 03.06.2019).
- KK-9: Mutlu Salihoğlu, 1977 doğumlu, üniversite mezunu, memur, Kilis. (Görüşme: 03.06.2019).

Ek 2. Etik Kurul Onay Belgesi

T.C. KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ ETİK KURUL KARARLARI	
Toplantı Tarihi: 17/07/2020	Toplantı Sayısı: 2020/20
Üniversitemiz Etik Kurulu 17.07.2020 tarihinde Prof. Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.	
Karar:1 Üniversitemiz Fen Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TARÇIN'ın "Kilis Halk Hekimliğinde Tedavi Yöntemleri ve Uygulamaları" başlıklı çalışmasının etik açıdan uygun olduğuna, konunun gereği için Rektörlük Makamına arzına.	
Oy birliği ile karar verilmiştir.	
(İmza) Prof. Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR Başkan	
(İmza) Doç. Dr. İbrahim EFE Başkan Yardımcısı	(İmza) Prof. Dr. Halil ALDEMİR Üye
(İmza) Prof. Dr. M. Fatih KANTER Üye	(İmza) Prof. Dr. Nazım ŞEKEROĞLU Üye
(İmza) Doç. Dr. Memet KULE Üye	(İmza) Doç. Dr. Cansız TAŞKIN Üye
 Prof. Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR Başkan	